

Омелян Вишневський

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

Посібник для студентів
вищих навчальних закладів

Дрогобич
КОЛО
2003

Зміст

Анатолій Погрібний З глибин національного досвіду	9
Від автора	11

ВСТУП

Розділ 1.

Педагогіка як наука, система педагогічних дисциплін і професія	13
• Педагогіка як наука • Базові педагогічні терміни й поняття • Система педагогічних дисциплін • Міжпредметні зв'язки педагогіки • Методи педагогічних досліджень • Педагогіка як професія •	

Розділ 2.

Українське суспільство на шляху реформування і завдання педагогіки	26
• Людина у фокусі реформ • Соціальне замовлення • Педагогіка у вакуумі ідеалів • Вибір стратегії сучасної української педагогіки • Про "застарілість" вічних істин • Національний характер освіти і виховання •	

Частина перша

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ ЕДУКАЦІЇ

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

Розділ 3.

Сучасна українська освіта і головні напрямки її реформування	42
• Структура освіти • Головні особливості успадкованої Україною системи освіти • Концептуальні засади реформування освіти • Демократизація компонентів системи •	

Розділ 4.

Процес едукaції і шляхи його демократизації	52
• Поняття структури процесу едукaції • Учень і вчитель як суб'єкти діяльності • Діяльність учня • Педагогіка співробітництва •	

Розділ 5.

Інформативна функція процесу едукaції	61
• Роль інформації у життєдіяльності людини • Знання, вміння, навички як рівні засвоєння інформації • Процес засвоєння інформації • Психолого-педагогічні передумови успішного формування навичок • Функції вчителя •	

Розділ 6.	
Розвиваюча функція процесу едукації	71
<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток як аспект едукації • Задача як педагогічний засіб розвитку учня • Процес вирішення навчальних задач • Навчальна задача в контексті уроку • 	

Розділ 7.	
Виховна функція процесу едукації	79
<ul style="list-style-type: none"> • Поняття виховання і вихованості • Виховна ситуація і процес формування поглядів, переконань і звичок • Виховні можливості уроку • Функції вчителя • 	

Розділ 8.	
Зміст едукації та головні напрямки його демократизації	92
<ul style="list-style-type: none"> • Поняття змісту едукації і два різні підходи до його визначення • Діяльнісний компонент змісту едукації • Інформативний компонент змісту едукації • Індивідуалізація змісту едукації • 	

Розділ 9.	
Основні дидактичні принципи	104
<ul style="list-style-type: none"> • Про поняття дидактичних принципів • Традиційний підхід у визначенні принципів дидактики • Нове соціальне замовлення і принципи дидактики • 	

ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ

Розділ 10.	
Організаційні форми навчання	112
<ul style="list-style-type: none"> • Класно-урочна система • Удосконалення класно-урочної системи • Традиційні вимоги до уроку • Типологія уроків • Сучасні вимоги до уроку • Позаурочні форми навчання • 	

Розділ 11.	
Діяльність на уроці: методи, форми і засоби	123
<ul style="list-style-type: none"> • Навчальна діяльність і проблема методів • Фронтальні форми роботи • Самостійна діяльність учнів • Засоби навчання • 	

Розділ 12.	
Передумови успішної діяльності учнів на уроці	136
<ul style="list-style-type: none"> • Формування мотивації навчання • Диференціація навчання • Психологічний клімат на уроці • Організаційний аспект діяльності учнів на уроці • Профілактика труднощів • 	

Розділ 13.	
Контроль і оцінювання досягнень учнів	149
<ul style="list-style-type: none"> • Функції контролю • Види контролю • Особливості нової шкали оцінювання • Застосування нової шкали оцінювання • Контроль досягнень учнів у контексті вимог освітніх реформ • 	

Друга частина
СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ ВИХОВАННЯ
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

Переднє слово до другої частини 162

Розділ 14.

Пошук системи виховання 163

- Головні компоненти системи • Функції компонентів структури • Крах системи і пошуки головного ідеалу • Відновлення духовного поля •

Розділ 15.

Людина в концепції традиційно-християнського виховання . 173

- Людина як "витвір природи" • Людина – творіння Боже • Людина в контексті завдань сучасної української педагогіки •

Розділ 16.

Виховання і віра 182

- Головна проблема виховання • Віра як форма пізнання • Християнська віра як передумова гармонії • Предмет віри • Віруючі, "невіруючі" та атеїсти • "Не кожному духові вірте..." • У пошуках духовності • Відродження віри •

Розділ 17.

Системно-ціннісний підхід до визначення змісту виховання . 196

- Природа цінностей виховання • Опредмечення цінностей • Система цінностей та напрямки виховання • Ідеологія в системі цінностей • Кодекс цінностей • Чистота і гармонія цінностей у системі виховання •

ЗМІСТ ВИХОВАННЯ

Розділ 18.

Моральний аспект змісту виховання 216

- Повернення моралі • Питання походження моралі • Трагування моралі • Місце моралі у вихованні • Поняття гріха • Цінності морального виховання • Гуманізм •

Розділ 19.

Національно-патріотичний аспект змісту виховання 234

- Двозначність терміну "національне виховання" • Нація і національна ідея • Дух нації • Національне виховання і національні цінності • Націоналізм, шовінізм та "інтернаціоналізм" – світогляд і почуття • Патріотизм • Процес становлення національного самоусвідомлення • Український виховний ідеал • Національне як чинник виховання • Українське національне виховання і національні меншини •

Розділ 20.

Громадянський (цивільний) аспект змісту виховання 261

- Свобода як потреба і як обов'язок громадянина • Громадянське суспільство і держава • Громадянське суспільство і соціальний прогрес • На шляху до гармонії громадянського суспільства • Громадянські цінності в українській традиції • Цінності сучасного громадянського суспільства •

Розділ 21.

Родинний аспект змісту виховання 284

- Сім'я як елемент суспільного організму • Про поняття сімейного виховання • Двоєдина природа родини • Деякі традиційні особливості української родини • Ціннісні засади української родини • Деградація родинного життя і виховання • Повернення до традицій • Актуальні завдання сучасного родинного виховання •

Розділ 22.

Особистісний аспект змісту виховання (виховання характеру) 313

- Загадка характеру • Ядро характеру • Периферія характеру • Характер як предмет педагогіки • Педагогічний інструментарій виховання характеру • Безхарактерність •

Розділ 23.

Валео-екологічний аспект змісту виховання 347

- Єдність людини і природи • Людина – “споживач природи” • Людина і її власне здоров'я • Види здоров'я • Головні чинники догляду за здоров'ям • Фізична культура і здоров'я • Особиста гігієна • У пошуках джерел здоров'я • “Нова модель здоров'я і хвороби” • До нових засад спілкування з Природою • Пізнання довкілля • Природа – виховник людини •

ПРОЦЕС ВИХОВАННЯ

Розділ 24.

Нове педагогічне мислення 382

- Від авторитаризму до партнерства • Місія виховника • Педагогічне спілкування • З арсеналу традиційно-християнських поглядів • Відповідь на виклик часу • Виховання і національний характер •

Розділ 25.

Методи виховання 414

- Про поняття “методу” у вихованні • Навчання цінностей • Метод переорієнтації зусиль вихованця • Метод приучування • Переконування і сугестія • Схвалення і осудження • Виховання прикладом і на прикладі • Участь у добродійній діяльності і жертвність • Долання життєвих моральних випробувань • Віч-на-віч з Високим і Вічним • Деякі практичні аспекти організації громадського виховання •

ІНСТИТУТИ І ЧИННИКИ ВИХОВАННЯ

Розділ 26.

Сім'я як головний інститут виховання	445
• "Виховний посів" • Деякі особливості процесу родинного виховання • Виховна місія родини •	

Розділ 27.

Дошкілля і школа	452
• Специфіка громадського виховання • Позаурочна діяльність у школі •	

Розділ 28.

Рідна мова	457
• Мова в житті людини • Рідність мови • Мова та розвиток людини • Мова і самозбереження народу • Домінанта рідної мови •	

Розділ 29.

Українознавство	465
• Предмет, термін і поняття українознавства • Українознавство і реабілітація української культури • Практичне (прикладне) українознавство в школі • Виховне значення українознавства •	

Розділ 30.

Церква і релігія	475
• Релігійність в українській виховній традиції • Релігія у європейському вихованні • Псевдорелігії зла • Виховна функція релігії • Релігія в школі • Християнізація виховання •	

Розділ 31.

Мистецтво	487
• Виховання та естетичні потреби людини • Естетичний досвід • Мистецтво і праця • Мистецтво як чинник розвитку душі • Мистецтво на службі добру і злу • Псевдомистецтво як вияв сатанізму • Виховна сила мистецтва •	

Розділ 32.

Діяльність	499
• Педагогічне поняття праці • Види праці • Мотивація діяльності • Працьовитість • Виховна функція праці • Гра і спорт •	

ДОДАТОК

Етнопсихологічні аспекти сучасного українського виховання	513
---	-----

як ілюстрацію того, про що йшлося вище. Зрештою, якщо спільними зусиллями такий Кодекс довести все ж до рівня відносної досконалості, то він міг би слугувати основою для складання програм — найперше для потреб громадянського виховання.

Кодекс цінностей сучасного українського виховання

Абсолютні, вічні цінності

• віра	• доброта	• краса
• надія	• чесність	• свобода
• любов	• щирість	• нетерпимість до зла
• гідність	• співчуття	• служіння
• сумління	• милосердя	• оберігання життя
• правда	• прощення	• мудрість
• досконалість	• благодієство	• справедливість

Основні національні цінності

- Українська ідея.
- Державна незалежність України.
- Самопожертва в боротьбі за свободу нації.
- Патріотизм, готовність до захисту Батьківщини.
- Єдність поколінь на основі віри в національну ідею.
- Почуття національної гідності.
- Історична пам'ять.
- Громадянська національно-патріотична активність.
- Пошана до державних та національних символів.
- Любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій.
- Пошана до Конституції України.
- Підтримка владних чинників у відстоюванні незалежності України та розбудові атрибутів державності.
- Орієнтація власних зусиль на розбудову Української держави і розвиток народного господарства.
- Прагнення побудувати справедливий державний устрій.
- Протидія антиукраїнській ідеології.
- Готовність стати на бік народів, які борються за національну свободу.
- Сприяння розвитку духовного життя українського народу.

Основні громадянські цінності

- Свобода.
- Прагнення до соціальної гармонії.
- Відстоювання соціальної і міжетнічної справедливості.
- Культура соціальних і політичних стосунків.

- Пошана до Закону.
- Рівність можливостей.
- Свобода слова.
- Пріоритет ідеї громадянськості над ідеєю влади.
- Рівність громадян перед Законом.
- Самовідповідальність людини.
- Права людини — на життя, власну гідність, безпеку, приватну власність, рівність можливостей тощо.
- Суверенітет особи.
- Право на свободу думки, совісті, вибору конфесії, участі у політичному житті, проведенні зборів, самовираження тощо.
- Готовність до захисту індивідуальних прав і свобод.
- Обов'язки, що випливають з прав і свобод інших народів.
- Пошана до національно-культурних цінностей інших народів.
- Повага до демократичних виборів і демократично обраної влади.
- Толерантне ставлення до чужих поглядів, якщо вони не суперечать абсолютним і національним цінностям.
- Пошана до праці як до головного джерела суспільного добробуту.

Цінності сімейного життя

- Подружня вірність.
- Піклування про дітей.
- Піклування про батьків і старших у сім'ї.
- Пошана до предків, догляд за їхніми могилами.
- Взаємна любов батьків.
- Злагода та довір'я між членами сім'ї.
- Гармонія стосунків поколінь у сім'ї.
- Демократизм стосунків, повага до прав дитини і старших.
- Відповідальність за інших членів сім'ї.
- Здоровий спосіб життя.
- Дотримання народних звичаїв, охорона традицій.
- Гостинність.
- Сімейна відкритість щодо суспільного життя.
- Багатодітність.

Цінності особистого життя

- Внутрішня свобода, самоповага.
- Воля (самоконтроль, самодисципліна, наполегливість тощо).
- Мудрість, розум, здоровий глузд.
- Мужність, рішучість, впевненість у собі, героїзм.
- Правдомовність, принциповість.
- Поміркованість (в їжі, статевих стосунках, висловлюванні, в товариськості тощо).
- Урівноваженість в особистих і громадських справах.
- Оптимізм, почуття гумору, життєрадісність, бадьорість.

- Терпеливість.
- Гармонія душі та зовнішньої поведінки.
- Зовнішньоетична вихованість (звички, манери, акуратність в побуті, відраза до злослів'я тощо).
- Підприємливість, старанність, ініціативність.
- Працьовитість, організованість.
- Цілеспрямованість, витривалість.
- Самостійність (в мисленні, діяльності тощо).
- Творча активність (розвинена уява, спостережливість, тощо).
- Твердість слова, точність.
- Самокритичність, почуття відповідальності.
- Ощадливість (у засобах, дбайливе ставлення до свого і чужого часу).
- Вміння мовчати і слухати інших.
- Культ доброго імені, почуття честі, надійність у праці, партнерстві, у збереженні чужої таємниці тощо.
- Шляхетність і відповідальність у стосунках з особою іншої статі.
- Вдалий вибір поля діяльності та повноцінна самореалізація.
- Розвиток естетичних смаків і творчих естетичних здібностей.

Валео-екологічні цінності

- Увага до власного здоров'я.
- Прихильність до спорту і фізичної праці.
- Гарт організму в процесі сімейного і громадянського виховання.
- Здоровий спосіб життя і протидія згубним звичкам (алкоголізму, наркоманії, палінню тощо).
- Дотримування правил гігієни в приватному, родинному, громадському житті, на виробництві тощо.
- Прихильне ставлення до профілактики захворювань.
- Увага до умов безпеки праці та охорони здоров'я громадян на виробництві.
- Самоусвідомлення і переживання своєї єдності з Природою.
- Любов і дбайливе ставлення до всього живого на Землі.
- Відчуття краси природи як Божого творіння.
- Обмеження власних споживацьких потреб і контроль за своєю практичною поведінкою в довкіллі.
- Дбайливе і економне ставлення до природних ресурсів і національних багатств.
- Збалансованість раціоналістично-наукового (утилітарного) і духовного начал у господарському ставленні до природи.
- Оволодіння знаннями про основні екосистеми Землі.
- Участь у природоохоронній діяльності, прихильність до руху "зелених".
- Охорона краси довкілля, відраза до господарського і побутового нехлюйства.